

TANZİMAT DÖNEMİ TÜRK ROMANINDA ERKEKLİKLER

Masculinities in the Turkish Novel of the Tanzimat Period

Meliha TATLI*

Öz

Bu çalışmada, Ferda Zambak'ın 2020 yılında yayımlanan *Tanzimat Dönemi Türk Romanında Erkeklikler* adlı eserinin tanıtım ve eleştirisi yapılmakta; disiplinler arası bir alan olan erkeklik meselesinin Türk romanındaki yansımalarına dikkat çekilmesi amaçlanmaktadır. Tanzimat dönemi Türk romanlarının büyük çoğunluğunda erkek karakterlerin babasız kalması, yeni erkeklik biçimleriyle görünürleşir. Modernleşme sürecinin bir erkeklik krizi olarak anlatılması, ataerkil ideolojinin etrafında şekillenen her türlü eril pratiğin ve tahakkümün yeniden üretilmesini sağlar. Zambak'ın sekiz bölümden oluşan bu çalışmasında; Namık Kemal'in *İntibah*, Ahmet Mithat Efendi'nin *Felâatun Bey ile Râkım Efendi*, *Bahtiyarlık*, *Dürdane Hanım*, *Yeryüzünde Bir Melek*, *Eski Mektuplar*, *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş*, Recaizade Mahmut Ekrem'in *Araba Sevdası*, Şemsettin Sami'nin *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*, Nabizade Nazım'ın *Zehra* ve Mizancı Murat'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* olmak üzere toplamda on bir Türk romanında "yetim oğul" olmak üzerinden "yeni", "ideal" ve "züppe" erkeklik biçimleri tartışmaya açılır. Yetimlik üzerinden kurgulanan erkeklik modelleri, toplumsal cinsiyet normlarına ve eril özneye derinlikli bir şekilde bakmayı sağlar. Böylece erkeklik mevzuu, Osmanlı modernleşmesiyle birlikte yansıtılarak erkeğin değişen ve dönüşen yönleri, kırılğan hâlleri gözden geçirilir.

Anahtar Sözcükler: Ferda Zambak, Türk romanı, Osmanlı modernleşmesi, yetim oğul, erkeklik.

ABSTRACT

This study presents and critiques Ferda Zambak's 2020 work, *Masculinities in the Turkish Novel of the Tanzimat Period*, aiming to draw attention to the reflections of the interdisciplinary issue of masculinity in Turkish novels. In the majority of Turkish novels of the Tanzimat period, the fatherlessness of male characters becomes visible through new forms of masculinity. Narrating the modernization process as a crisis of masculinity ensures the reproduction of all kinds of masculine practices and domination shaped around patriarchal ideology. In this eight-chapter study by Zambak, the "new," "ideal," and "dandy" forms of masculinity are discussed through the lens of being an "orphan son" in a total of eleven Turkish novels, includ-

* Dr., Ordu/Türkiye. E-posta: edibemeliha@gmail.com. ORCID: 0000-0002-2991-4266.

ing Namık Kemal's *İntibah*, Ahmet Mithat Efendi's *Felâatun Bey ile Râkım Efendi, Bahtiyarlık, Dürdane Hanım, Yeryüzünde Bir Melek, Eski Mektuplar, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş*, Recaizade Mahmut Ekrem's *Araba Sevdası*, Şemsettin Sami's *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*, Nabizade Nazım's *Zehra*, and Mizancı Murat's *Turfanda mı yoksa Turfa mı* in a total of eleven Turkish novels. Models of masculinity constructed through orphanhood provide an in-depth look at gender norms and the masculine subject. Thus, the issue of masculinity is reflected together with Ottoman modernization and the changing and transforming aspects of masculinity and its fragile states are reviewed.

Keywords: Ferda Zambak, Turkish novel, Ottoman modernization, orphan son, masculinity.

Zambak, Ferda (2022). *Tanzimat Dönemi Türk Romanında Erkeklikler*. Kesit Yayınları, 199 sayfa.

Son yıllarda toplumsal cinsiyet çalışmalarının alanlarından biri olan erkeklik meselesinin edebî metin incelemeleriyle kesişmesi, erkekliğin; tarihsel, kültürel ve sosyolojik olarak nasıl kurulduğunu görünür kılar. Kurgusal metinler ve karakterler aracılığıyla sahici ve köklü bir kriz olan “erkeklik” olgusunun ele alınması, eleştirel erkeklik çalışmalarına olan ilgiyi artırır. Tarih, sosyoloji, psikoloji gibi birçok alanın konusu olan erkeklikten, tüm toplumu ilgilendiren bir sorun olarak bahsedilir. Edebî metinler aracılığıyla bu soruna dikkat çekilmesi, erkekliğe ilişkin dar kalıpların derinleştirilerek tartışılmasına olanak verir. Zeynep Ergun'un 2009 yılında yayımlanan *Erkeğin Yittiği Yerde* çalışması, Orhan Pamuk'un *Kar*, İhsan Oktay Anar'ın *Amat* ve Elif Şafak'ın *Baba ve Piç* romanlarında, erkek egemen sistemin toplumu kuşatan bir düzen olduğunun eleştirisini yapar. Kadını “öteki” olarak konumlayan bu sömürücü yapının, özellikle erkeğe zarar vermesini erkeğin yittiği yer olarak gören Ergun, edebî birtakım metinler üzerinden okuru düşünmeye çağırır. Bu anlamda “öteki” olarak konumlanan kadının yok edilme isteğinde, erkeğin kendisinin silinmesi, ideal erkeklik şablonunun yitirilmesi olarak görülür.

Murat Gür'ün 2019 yılında doktora tezinden hareketle kitaplaştırdığı *Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik (1908-1923)* çalışması, edebiyat ve milliyetçilik arasındaki ilişkiye erkeklikler üzerinden bir bakış açısı sunar. Gür, erkeğin iradesiz olmasını ve erginliğe ulaşamamasını babanın yokluğuna bağladığı gibi Ferda Zambak'ın çalışmasının ana tezi de babasız oğulların erkeklik biçimlerinin ortaya çıkmasıdır. Bu anlamda *Tanzimat Dönemi Türk Romanında Erkeklikler*'de Gür'ün çalışmasından bahsedilmemesi, Zam-

bak'ın kaynakçasının eksik yönlerinden biridir. Bülent Sayak'ın 2023'te doktora tezinden kitaplaştırdığı *Erkeğin İnkılabı: 100. Yılında Cumhuriyet'i ve Romanı Erkek (lik) Üzerinden Okumak (1923-1938)* tıpkı Gür'ün çalışması gibi toplumsal cinsiyetin tarih ve ulus inşasıyla ilgili olduğunu söyler. Sayak, erkeklik-milliyetçilik arasındaki ilişkiyi tespit ettiği yirmi altı roman üzerinden ele alarak erkekliğin; iktidar ve ideoloji bağlamında ne gibi temsiller ortaya koyduğunu inceler.

Çimen Günay-Erkol'un 2021 yılında hazırladığı *Yaralı Erkeklikler 12 Mart Romanlarında Yalnızlık, Yabancılaşma ve Öfke* isimli çalışma, erkekliğin 12 Mart romanlarında nasıl işlendiği üzerinedir. Romanların tümü, güçlü ve kararlı bir erkeklik arayan ama bunun ne demek olduğunu bilemeyen erkeklerle doludur. Askerî darbeden dolayı travmatize olan erkeklerin gördüğü şiddet ve korku "bozulmuş" ve "örselemiş" erkeklik örnekleri olarak okunur. Üst otorite tarafından erkekliği tehdit altında olan erkekler, "kırılgan" ve "yaralı" erkeklik biçimlerini temsil ederler. Günay-Erkol'un, çalışmasının sonunda verdiği Eleştirel Erkeklik Çalışmaları kaynakçası ise çeşitli kitap, tez ve makaleleri içermesiyle araştırmacılara yol gösterir niteliktedir.

Ferda Zambak'ın 2020¹ yılında Kesit Yayınları tarafından yayımlanan, şu an ikinci baskısında olan *Tanzimat Dönemi Türk Romanında Erkeklikler* başlıklı kitabı, erkekliğin sabit, değişmez bir kimlik değil; romanlar aracılığıyla yeniden üretilen ve çeşitli modelleri olan bir yapı olduğunu söyler. Bu çalışmayı, ismi anılan ve anılmayan diğer çalışmalardan ayıran yönü; ataerkil yapının dışına çıkan "yeni erkeklik" modellerine odaklanmasıdır. Zambak, erkeklik meselesini edebî metinler üzerinden tartışmaya çok daha geriden başlar; çalışmaya konu olan Türk edebiyatının ilk telif romanı 1872'de yayımlanan *Taaşşuk-ı Tal'at ve Fitnat*'tır. Bunun haricinde, çalışmanın yetim oğul karakterlerin bulunduğu romanları içermesi "otorite krizi"ne yakından bakmayı sağlar. Hegemonik erkeklik formuyla çatışan yetim oğulluk, modernleşme sürecinin önemli öznelerinden biridir. Zambak, 1800'lü yılların ikinci yarısından roman örnekleri vererek diğer çalışmalara nazaran Türk edebiyatının ilk erkek karakterlerine ilişkin bir sorgulama gerçekleştirir.

Ferda Zambak, Tanzimat dönemi romanlarını erkeklikler üzerinden incelediği bu çalışmasını; İçindekiler, Sonuç ve Kaynakça hariç sekiz bölüm hâlinde yazar. Her bölümde, çeşitli romanlar ele alınarak toplamda on bir

¹ Bu çalışmada incelenecek kitabın Şubat 2022 ikinci baskısı ele alınmıştır. Söz konusu baskının, Mayıs 2020'de yayımlanan ilk baskısıyla içerik bakımından herhangi bir farklılığı bulunmamaktadır.

tane Tanzimat romanına dikkat çekilir. İçindekiler bölümü ise Ön Söz, Kısaltmalar ve Giriş başlıklarından oluşur. “Küçük Turuncu Balığa...” ithafıyla başlayan bu çalışmanın Ön Sözünde; Tanzimat dönemi Türk romanlarının ana karakterlerinin erkek ve yetim olmasının, birçok erkeklik modelinin tartışılmasına kapı araladığından söz edilir. Modernleşme sürecinin bir getirisi olan erkeklik krizi, “modernleşme” ve “erkeklik” arasındaki paralel ilişkiyi görmeyi amaçlar. Osmanlı modernleşmesine yönelik bakışı anlayabilmek için bu dönemde yazılmış romanların merkezindeki erkek karakterleri iyi tanımak gerekir. Burada modernleşme krizinin erkeklik krizi olduğunu rahatlıkla söylemek mümkündür. 1839 Tanzimat Fermanı’nın ilanından sonra ilk örnekleri görülen Türk romanı, bu erkeklik meselesini babanın yokluğu üzerinden anlatır. Çalışmada özellikle yetim oğulların ele alınması ise babayla ve babadan bağımsız nasıl erkeklik rollerinin sergilendiğini açığa çıkarmak için tercih edilir. Jale Parla *Babalar ve Oğullar- Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri* adlı çalışmasında, Osmanlı kültürünün Batılılaşmasının ilk aşamalarında, siyasal ve edebî söylemin yoğun bir baba arayışını yansıttığını söyler (2014: 16). Zambak da Parla’nın bu çalışmasından söz ederek Türk romanının doğuşuna baba-oğul ilişkisi üzerinden açıklık getirir. Geleneksel ve modern arasındaki uçurumun artması, çeşitli kimlik krizlerinin yaşanmasına yol açar. Zambak, Ön Sözde hangi yazarlardan hangi romanları ele aldığını anlatarak “züppe” ve “ideal” erkeklik örneklerini verir ve “yeni” erkeklik inşasından söz eder.

Giriş bölümünde, Osmanlı modernleşmesi ve romanın birlikteliğinden söz edilerek Tanzimat dönemi Türk romanlarında erkek karakterlerin yetim olmalarının onları geleneksel rollerden kopartmadığı anlatılır. Türk romanını bir değişim ve dönüşüm üzerinden takip etmek gerektiğini söyleyen Zambak, aslında erkeğin devam eden bir süreç olduğunu vurgular. Erkeğin kültürelere göre farklı rolleri ve anlamları olsa da onların hegemonyalarını pekiştirmek için verdikleri mücadele ve rekabet alanı ortaktır. Talat Parman, erkeğin erkek olma durumunu tanımladığını ve erkek sözcüğün “erk” kökünden geldiğini söyler. Dilin dehası, erkeği yalnızca “erk” ile tanımlamamış yanına “ek” de koymuştur. Öyleyse, bireyi erkek olmaya götüren yol yalnızca “erk”ten değil “ek”lerinden de geçtiğini dile getirir (2022: 27). Sözü edilen ek’ler toplumun içselleştirdiği erkeklik rollerine karşılık gelir. Erkeğin yeni olma hâli ise erkeğin kendisini gelecek bazlı birçok farklı rol ve kimlik üzerinden inşa etmesini gerekli görür. Bu bölümde “ideal” ve “yeni” olmayı tartışan yazar, çalışmanın ana amacını da belirtmiş olur. “İdeal olmak” erkekler için ezelden belirlenmiş para, güç, şeref, itibar ve başarı gibi

rollere bağlılığı gerekli görürken “yeni olmak” bu eril normların dışına çıkmayı gerekli görür. Dolayısıyla yetimlik, yeni erkekliğin inşa edilebilmesi için babadan kopuşun gerekli olduğu anlamını taşır. Rol model olan ve erkekliğin aktarımını sağlayan babanın yokluğu, erkeğin babadan bağımsız yeni roller edinmesini sağlar. Babadan kopuş aynı zamanda erkeklikten kopuşu ifade eden bir anlama sahiptir. Züppeliğin ve züppelik kavramının tartışıldığı girişte en genel ifadeyle yetimliğin bir erkeklik biçimi üzerinden anlatılmasından söz edilir.

Birinci bölümde, “*Taaşşuk -ı Ta’lat ve Fitnat: Büyümeyen Çocuk, Zavallı Erkeklik*” başlığıyla çalışmaya konu olan ilk roman, aynı zamanda edebiyatın da ilk romanı olan Şemsettin Sami’nin *Taaşşuk -ı Ta’lat ve Fitnat*’dır. Tal’at Bey’in babasız büyümesi *İntibah*’daki Ali Bey’e benzetilir. Her iki karakterin farklı yönleri olsa da babasızlık, onlar için ortak bir kayıptır. Her iki romanda da erkeklik, babadan yoksunluktur. Bu yüzden babanın kaybı onlar için travmatize eden bir miras gibidir. Tal’at’ın babasızlığı onun geleneksel erkekliğini olumsuz etkilemekle birlikte çocuk kalmasına, yeteri kadar eril olamamasına sebep olur. Tal’at, babasının kaybına rağmen iyi bir eğitim alarak kalemde çalışır ve dolayısıyla ideal erkekliğini inşa eder. Babadan mahrumiyet, güç ve iradenin olmadığı bir erkeklik modeli üretmeyi zorunlu kılar. Babadan öğrenilen erkeklik değerlerinin yokluğu, ancak somut anlamda bir babanın yokluğuyla eşdeğerdir. Erkekliğin aktarılarak öğrenilen bir olgu olması, babanın varlığını gerekli kılar fakat Tal’at’ın babasızlığı onu ne “ideal” ne de “yeni” bir erkek yapmaktadır. O, kadın kıyafetleri giyerek feminen özellikler göstermenin ötesine geçemez. Fitnat’a âşık olmasıyla masum ve çocuksu bir erkeklik sergileyen Tal’at, *İntibah*’taki Ali Bey gibi âşık olduğu kadının tuzaklarına düşecek kadar iradesiz değildir. Jale Parla, babalarını kaybetmiş ve İslâm kültüründen kopmuş erkekleri bekleyen en büyük felaketin ikinci tür kadınların peşinden sürüklenmek olduğunu söyler (2014: 19). Fitnat, Mehpeyker’in aksine güvenilir ve sadakatli oluşuyla Tal’at’ın duygular dünyasında bırakılmasının önünü açar. Zambak, tüm bunlar doğrultusunda “ideal” ve “yeni” erkekliğin bir hayal olarak kaldığının altını çizer. Geleneksel rollerin dışına çıkılmak istenirken bir yandan da ataerkil normların sekteye uğramasından endişe duyulur.

İkinci bölümde, “*İntibah: Çocuksu Güçsüzlüğün Kıskaçında Züppeleşen Erkeklik*” başlığıyla, Namık Kemal’in *İntibah* romanındaki Ali Bey’in erkeklik kimliği üzerinde durulur. Ali Bey’in kırılğan mizacı ve ağılamaklı hâlleri, onun idealleştirilmiş erkeklik kalıplarının uzağında kaldığının göstergesidir. Onun babasızlığı kendisine yeni “baba”lar arayarak geçiştirilmiş bir varoluş özelli-

ği taşır. Bir baba imgesi yitirilirken yerine başka babaların konması, geçmişten günümüze devam eden ataerkil düzeni korumayı sağlar. Babanın, ataerkil mirasın aktarıcısı ve devam ettiricisi olduğu göz önünde tutulursa, onun yokluğuyla “erkeklik” sorunlarının ve travmalarının artması da söz konusudur. Erkeklik; Tanrı, erk ve baba gibi kelimeleri karşılar ve aklın sahibi de onlar olarak belirlenir. Ali Bey’in duygusallığı onu akıldan ve düşünmekten uzaklaştırır. Çocuksu yönleriyle kendisine tanınan ayrıcalıkları devam ettiremeyen Ali Bey, bir kadına kurban edilerek kendi kötü sonunu hazırlar. Yetimlik, bu düşülen tuzaklara ve yapılan yanlışlara sebebiyet veren bir yokluk hâlidir. Ali Bey’in hassas mizacı ve yetimliği, onun erkeklik inşasının kurulamamasına ve babanın yokluğuyla sonsuz çocuk kalmasına yol açsa da, babasının kaybindan duyduğu üzüntünün etkisi çok çabuk kaybolur. Bunda Mehpeyker’in kötücül dünyasına kurban gitmesinin etkisi vardır. *İntibah*’taki yetim oğul Ali Bey’in, eril erkeklik hâllerinin uzağına düşmesinden “iradesizlik” olarak söz edilir.

Üçüncü bölümde, “*Felâton Bey ile Râkım Efendi: Ayakta Kalan Züppe ile Ataerkine Sadık Yeni Erkeklik*” başlığıyla, Ahmet Mithat Efendi’nin *Felâton Bey ile Râkım Efendi* romanındaki “alafranga züppe” erkeklik modeli incelenir. Felâton Bey, babadan geçen bir erkeklik modeliyle kendi erkekliğini üretir. Alafranga sevdalısı bir babanın, alafranga sevdalısı bir oğlu olur. Aileyi geçindirmek ve para kazanmak erilliği işaret ederken Felâton Bey’in züppeliğinin oluşumunda mirasyediliğinin büyük etkisi vardır. Bu bölümde, üzerinde durulan züppelik Felâton’u hem Doğulu hem de Batılı olmaktan uzaklaştırır. Erkeklik biçimleri, modernleşme çabalarıyla birlikte anlatıldığı için erkeklerin mevzunun asıl özneleri olduğunu söylemek mümkündür. Sözü edilen romanda erkeklik; alafranga züppe, iradesiz ve heveskâr bir görüntüyle aktarılsa da, Felâton diğer yetim oğullar gibi trajik bir sona sahip değildir. Zambak, Çağatay Ünaltay’ın *Züppelik* kitabından aldığı tanımla Dandizm yani züppeliğin, şık giyinmenin yanı sıra kibar konuşma biçimi, biraz kayıtsız ve ilgisiz duruş, sosyal etkinliklere düşkünlük, kadınların gözdesi olmak ve nüktedanlıkla soslanmış bir kavram olduğunu söyler (2022: 71). Bu tanım göz önüne alınırsa Felâton’un züppe olmaya çalışırken gülünç duruma düşmesi vurgusu dikkat çeker. Türk geleneklerini ve kadını küçümseyen Felâton’un karşısına Rakım Efendi’yi koyan yazar, okuyucuya onun Batı karşısındaki erkekliğini devam ettirdiğini anlatırken Felâton Bey’in züppeliğinden dolayı eril olma arzusundan uzak kaldığını söyler.

Dördüncü bölümde, “*Araba Sevdası: Kişiler, Nesnelere ve Metinler Arasında Vitrinleşen Erkeklik*” başlığıyla, Recaiade Mahmut Ekrem’in *Araba*

Sevdası romanındaki yetim oğul örneği olan Bihruz'un erkeklik kimliği sorgulanır. Tanzimat romanındaki erkeklerin akıl ve tahakküm gücünden uzak kalmalarının tek sebebini babanın yokluğuyla görmek eksik olacağından, erkeklerin kadınlar dünyasında nasıl algılandıkları da önemlidir. Bihruz, kurmaca bir karakter olmanın ötesinde, Abdülaziz döneminin modernleşme eğilimlerinden de etkilenir. Onun borçlarını ödeyememesi, büyük bir tutkuyla bağlı olduğu arabasından ayrılması Abdülaziz devrinin tarihsel gerçekliğiyle ilgilidir. Bihruz Bey, birkaç kıyafet, yarım ağız Fransızca bilgisiyle kendisini alafranga göstermek ister. Araba ve bazı aksesuarlar üzerinden vitrinleştirilen bir erkeklik sunan Bihruz Bey'in yakalandığı sahte aşk onun bu özelliklerini pekiştirir. Görünür olmak dışında başka bir arzusu olmayan Bihruz'un eril taraflarının kesilip atılması onun erkeklik krizi yaşamasına sebep olur. O, gerçek anlamda Batıyı tanımak, ilmini ve kültürünü öğrenmek istemez; Batıya aitmiş gibi gözükerek sahte bir doyum yaşamaya çalışır. Kabul gören, desteklenen, alkışlanan ve kutsanan hegemonik erkeklik biçimi erkeklerin üstünlüğünü kabul ettirmek zorundadır. Arabanın kendisine alafrangalık katacağını düşünen Bihruz, gerçeklikten kopuk züppe kimliğiyle elde edeceğine umduğu erkeklik kimliğini de kaybeder.

Beşinci bölüm, “*Yeryüzünde Bir Melek, Eski Mektuplar, Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş: Ahmet Mithat'ın İdeal ve Yeni Erkekleri*” başlığıyla, aynı yazarın üç farklı romanındaki erkeklikler kurgusuna dikkat çekilir. *Yeryüzünde Bir Melek* romanının erkek karakteri Şefik, ahlaklı babanın ahlaklı oğlu olduğu düşüncesiyle babasını kaybetse de babasından gördüğü erkeklik özelliklerini devam ettirir. Ataerkil ideoloji, erkeğin sadece ataya benzemesini öngördüğü için babanın yokluğu erkeğin annesine benzemesine fırsat vermez. Yazar, romanlar üzerinden erkeklik eleştirisi yaparken roman incelemelerine oranla az da olsa toplumsal cinsiyet hakkında kuramsal bilgiler vermekten geri durmaz. Erkeklik, hegemonik erkeklik, ataerkil kültürde erkeklerin gizledikleri duygular hakkındaki birtakım bilgiler, toplumsal cinsiyet çalışmalarına referans verecek şekilde ara ara aktarılır. Bu da çalışmanın iki ayrı taraftan birbirini beslemesini sağlar. Ahmet Mithat Efendi'nin ele alınan diğer erkek karakteri ise *Eski Mektuplar* romanının Kenan'dır. Dürüst ve eğitilmiş resmedilen Kenan'ın babasız oluşu kullanılarak ona birtakım tuzaklar kurulur. Babasızlık onu dış dünyada meydana gelen kötülöklere karşı savunmasız bırakır. Babanın varlığı “otorite”nin devam ettiricisi olarak görülür fakat onun aileyi dış tehditlerden korumakla görevli olduğu göz ardı edilmez. Kenan'ın babası öldükten sonra eniştesi Saim Bey'in ona karşı babalık yapması, erkeklerin babayı aratmayacak kişileri

hayatlarında tuttuklarını gösterir. Eniştesinin ölümüyle ikinci kez yetim kalan Kenan, her ne kadar ideal erkeklik örneği sunsa da zayıf yönleri bunu tam anlamıyla gerçekleştirmesine izin vermez. Bu bölümde ele alınan son roman *Dünyaya İkinci Geliş Yahut İstanbul'da Neler Olmuş'ta* ise ideal olarak resmedilen Osman Bey anlatılır. Sevdiği kadına kavuşmak için ailesini kaşısına alan Osman, gelenekselin üretildiği aileye karşı durarak kendisine ait yeni bir erkeklik inşası gerçekleştirir. Bu yüzden erkeklik, ataerkil kodlara karşı gelirken kendini başka ataerkil kodlarla inşa etmeyi yok saymaz.

Altıncı bölümde, “*Bahtiyarlık ve Dürdane Hanım: Babadan Oğula, Egoistlikten Sömürüye Geçen Erkeklikler*” başlığıyla, Ahmet Mithat Efendi'nin iki farklı romanı daha ele alınır. *Bahtiyarlık'ta* iki yetim oğul olan Senai ve Şinasi üzerinden erkeklik rolleri anlatılır. Senai'nin karşıtı Şinasi “ideal yeni” erkek olarak görülür. Senai ise Batılı değerleri yüceltip onun tesiri altında kalır. Eğitilmiş babasının tecrübelerinden faydalandığı için onun erkekliğini babadan bağımsız okumak mümkün değildir. Olumsuz tipler olarak algılanan züppeliğin yetim oğullarla birlikte bahsedilmesinin sebebi, babasızlıktan doğan eril otoritenin yerini doldurmaktır. Babasının ölümünden sonra kendisine kalan mirasla Paris'e giden Senai, bütün parayı orada bitirdikten sonra tekrar İstanbul'a gelir. Yazar, Senai'nin ele alınan erkek karakterlerden farklı olarak züppeliği bilinçli tercih ettiğini söyler. Senai'nin karşıt karakteri ise şehrili babanın oğlu olan ilim sahibi Şinasi'dir. Baba, onun hayatında iyi bir eğitim görmesinin ve erdemli olmasının yol açıcısıdır. Şinasi burada idealize edilmiş bir erkek karakterdir. Ahmet Mithat Efendi'nin başka bir romanı olan *Dürdane Hanım'da* Mergup'un, kendisini seven kadın Dürdane Hanım'ı hamile bıraktıktan sonra yaptığı züppelikler anlatılır. Mergup'un sahip olduğu kurnazlık ataerkilliğin erkekten beklediği özelliklere uyum sağlamaz.

Yedinci bölüm, “*Zehra: Egemen Eril İktidara Yenik Düşen Erkeklik*” başlığıyla Nabizade Nazım'ın *Zehra* isimli romanının züppe karakteri Subhî anlatılır. Roman, genel çerçevede Zehra'nın kıskançlıklarını anlatan bir yapı sunsa da burada Subhî'nin yetimliğine ve zaman zaman babasını aramasına yer verilir. Yetim oğullardan söz eden bu dönem romanları, modernleşmenin etkisiyle ideal ve yeni erkeklik, gelenek ve modern arasında kurulan ilişkiyle gelişim gösterir. Yetimlikten doğan züppelik tipi, ne modern ne de geleneksel olanla ilişki kurmaktadır. Subhî'nin büyük bir aşkla evlendiği Zehra'dan sonra Urani'nin tuzağına düşmesi, dönemin diğer yetim oğullarının karşılaştığı sorunlara benzer. Fakat Subhî, diğer yetim oğullardan farklı olduğunu ispatlamak için Urani'yi öldürerek cinayet işler. Bir erkeğin ailesini dağıtıp yok etmesi, Subhî karakteriyle erkekliğin kaybı olarak görülür. Mo-

dernleşme kriziyle eş tutulan erkeklik krizi, alafranga züppe olan Subhî'nin kendisini içine attığı tehlikeden anlaşılır. *Zehra*'da Urani'nin Subhî'ye kurduğu intikam planının *Monte Kristo Kontu*'nu hatırlatması Batı'nın "akıl", "ilim", "erkeklik" ve "egemenlik bilinci" ile özdeşleştirilmesinden kaynaklanır. Doğu'nun değerleri ideal yeni erkekliğin oluşumuna fırsat vermez.

Sekizinci aynı zamanda sonuncu bölümde ise, "*Turfanda mı Yoksa Turfa mı: Arzunun Denetimi, Yetişkin Erkekliğin İdealizmi*" başlığıyla Mizancı Murat'ın *Turfanda mı Yoksa Turfa mı* roman karakteri olan Mansur'un, babasını çocuk yaşta kaybeden yetimliği ve onun getirisi olarak sergilediği erkeklik pratikleri anlatılır. Mansur, züppelik içinde değerlendirilmeden, toplumsal ideallere önem veren bir erkek olarak kurgulanır. Babanın yokluğunu gelenekten ve düzenden bir kopuş olarak görmez, aksine yerli değerleri annesi aracılığıyla hayatına aktarır. Mansur, Tanzimat romanlarının Batı taklitçisi züppeleri gibi değildir; toplumsal sorumluluklarını yüklenen, babanın yokluğundan etkilenmeyen biridir. Yetimlik, Mansur'un hayatında olumsuz bir yokluk olarak algılanmaz; o bilinçli bir şekilde erkekliğini idealize eder. Eril toplumsal cinsiyet normlarına olan bağlılığıyla babanın eksikliğini bir fırsata dönüştürerek kendisinden ideal bir baba formu oluşturur. Bu bağlamda roman, Batı'dan ziyade gelenek ile olan bağını muhafaza eden bir erkeklik biçimine sahiptir. Mansur, yetimliğini bir eksiklik olarak görmekten çok onu olgunlaşmasını sağlayan bir sürece dönüştürür. Babanın varlığıyla anlam bulan gücün ve aklın yokluğu, onun erilliğini onaylayan bir duruma imkân verir.

Sonuç bölümünde ise yazar, ele aldığı bütün romanların kısa bir değerlendirmesini yapar. Züppe erkeklik modeliyle beraber "yeni" ve "ideal" olarak sunulan erkekliğin yetim oğul olma vurgusu üzerinden anlatılmasının altını çizen Zambak, modernleşme krizinin bir erkeklik krizi olarak okunması gerektiğini söyler. Toplumsal cinsiyet rolleri sosyal, kültürel, siyasi ve ekonomik koşullara göre belirlenir. Bunların, erkeklik cephesinin önemli bir aktarım unsuru olan "baba" figürü üzerinden gerçekleşmesi ise önemlidir. Babanın eksikliği bazı karakterlerde erkeklik krizi ve kaybı olarak görülse de bazı karakterlerde yeni erkeklik inşasının yolunu açar. Tanzimat dönemi Türk romanlarını özellikle yetim oğullar üzerinden ele alan yazar, erkekliğin değişen hâllerinin Batı karşısında yeniden incelenmesinin gerekliliğini vurgular. Türk romanında erkeklik meselesini irdelemek, Osmanlı'nın nasıl bir modernleşme sürecinden geçtiğini anlamaya yardımcı olur. Yetim oğuldan beklenen tutum; babadan geçen hegemonik erkekliğin üretiminden ziyade modernleşebilmek adına eril normlardan kopmamaktır. Erkeklik, sahip ol-

duğu özelliklerle birlikte Batı karşısında durmayı becerebilmelidir. Çalışma-
da ele alınan erkek karakterlerden Râkım, Şinasi, Şefik ve Kenân karakterle-
rinin ahlaklı, eğitilmiş ve dürüst özellikler taşımalarından dolayı “yeni” ve
“ideal” erkeklığe uygun olduğu söylenir. Ahmet Mithat Efendi'nin erkek ka-
rakterleri hem Osmanlı'dan hem de Batı'dan değerler alır. *Turfanda mı Yok-
sa Turfa* mı romanının Mansur'u dürüstlük ve yardımseverliğiyle idealize
edilmiş bir karakter, babasızlıktan dolayı züppelik özelliği gösteren Ali Bey,
heveslerinin kurbanı, gösteriş meraklısı Bihruz ve ayrı ayrı bölümler hâlinde
ele alınan bütün erkek karakterler eleştirel bir biçimde bu çalışmanın sonuç
bölümünde anlatılır. Ferda Zambak, Türk romanı aracılığıyla babanın ataer-
kil ideolojideki yerine, erkeklığın krize girdiği durumlara ve züppeliğe eleşti-
rel bir açıdan bakmaktadır. Erkeklik çalışmalarının edebiyat alanında çok
eski bir mesele olarak tartışılmaması, bu çalışmanın önemini ortaya koyar
ve kendisinden sonra yapılacak erkeklik çalışmalarının da önünü açar. Türk
romanının ilk erkek karakterlerini tarihsel, kültürel ve toplumsal yönlerden
analiz etmek, erkeklik biçimlerinin nasıl kurulduğu hakkında literatüre
önemli bir katkı sağlamaktadır.

Tanzimat Dönemi Türk Romanında Erkeklikler adlı çalışma, erkeklik ve
edebiyat alanında yapılmış diğer çalışmaların kaynaklarıyla karşılaştırıl-
dığında, eleştirel erkeklik çalışmalarına ilişkin eserlerin görece daha sınırlı
biçimde kullanıldığı görülmektedir. R.W. Connell'in *Erkeklikler*, Pierre Bour-
dieu'nun *Eril Tahakküm*, Bell Hooks'un *Değişme İsteği: Erkekler, Erkeklik ve
Sevgi*, Genevieve Lloyd'un *Erkek Akıl: Batı Felsefesinde 'Erkek' ve 'Akıl'*, Serpil
Sancar'ın *Türk Modernleşmesinin Cinsiyeti: Erkekler Devlet, Kadınlar Aile
Kurur* isimli kitapları ile Tayfun Atay'ın “Erkeklik En Çok Erkeği Ezer”, Mehmet
Bozok'un “Türkiye’de Ataerkillik”, “Kapitalizm ve Erkeklik İlişkilerinde Biçim-
lenen Babalık” ve Cenk Özbay'ın “Türkiye’de Hegemonik Erkeklığı Aramak”
başlıklı makalelerine yer verilmiş olmakla birlikte, Zambak'ın edebiyat ve
erkeklik ilişkisi bağlamında yapılmış diğer araştırmalardan söz etmemesi,
çalışmanın kuramsal çerçevesini daraltmaktadır. Bu nedenle Zambak'ın
çalışmasında roman incelemeleri, erkeklikle ilgili kuramsal bilgilere göre
daha ağırlıklı bir yer tutmaktadır.

Kaynakça

- Ergun, Zeynep (2009). *Erkeğin Yittiği Yerde*. Everest Yayınları.
Günay Erkol, Çimen (2021). *Yaralı Erkeklikler. 12 Mart Romanlarında Yalnız-
lık, Yabancılaşma ve Öfke*. İletişim Yayınları.

- Gür, Murat (2019). *Türk Romanında Erkeklik ve Milliyetçilik (1908-1923)*. Kesit Yayınları.
- Parla, Jale (2014). *Babalar ve Oğullar: Tanzimat Romanının Epistemolojik Temelleri*. İletişim Yayınları.
- Parman, Talat (2022). “Erkek Olmak ya da Üçün Üçü Olmak”. *Psikanaliz Yazıları, Sonbahar 2002 Erkeklik Sayısı*. Bağlam Yayınları.
- Sayak, Bülent (2023). *Erkeğin İnkılabı: 100. Yılında Cumhuriyet’i ve Romanı Erkek(lik) Üzerinden Okumak 1923-1938*. Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Ünaltay, Çağatay (2017). “Çevirmenin Önsözü”. *Züppelik*. Paris Yayınları.
- Zambak, Ferda (2022). *Tanzimat Dönemi Türk Romanında Erkeklikler*. Kesit Yayınları.

“COPE-Dergi Editörleri İçin Davranış Kuralları ve En İyi Uygulama İlkeleri” çerçevesinde aşağıdaki beyanlara yer verilmiştir:

Etik Kurul Belgesi: Bu çalışma için etik kurul belgesi gerekmemektedir.

Çıkar Çatışması Beyanı: Bu makalenin araştırması, yazarlığı veya yayınlanmasıyla ilgili olarak yazarın potansiyel bir çıkar çatışması yoktur.

The following statements are made in the framework of “COPE-Code of Conduct and Best Practices Guidelines for Journal Editors”:

Ethics Committee Approval: *Ethics committee approval is not required for this study.*

Declaration of Conflicting Interests: *The author has no potential conflict of interest regarding research, authorship, or publication of this article.*